

Kritika temeljnih konceptov teorije konsociativne demokracije¹

IGOR LUKŠIČ

Temeljne pojme koncepta smo osnovali na podlagi opredelitve konsociativne demokracije v vrhovnem delu konsociativizma (Lijphart, 1977). Konsociativna demokracija zagotavlja stabilnost v pluralnih družbah. Njena primarna razlikovalna značilnost je sodelovanje elit, ki predstavljajo posamezne subkulture, oblikovane na osnovi družbenih in političnih cepitev. Za navedene temeljne pojme konsociativne demokracije bomo ugotavljali njihovo logično izpeljavo v empirijo in umeščenost empiričnega gradiva v teoretske pojme. Najprej lahko ugotovimo, da Lijphart ni razvijal lastnih pojmov niti lastnih postopkov za empirično preverjanje teorije. Tudi podatke je prevzemal od drugih avtorjev.

PLURALIZEM

Lijphartovo delo o nizozemski politiki akomodacije je v teoretskem izhodišču spopad s pluralistično teorijo².

Pojem pluralne družbe³ je uvedel J.S.Furnivall (1939)⁴. Pluralno družbo je opredelil kot družbo, "ki vsebuje dva ali več elementov ali družbenih ureditev, ki živijo druga ob drugi, celo brez mešanja, v eni politični enoti" (Furnivall, 1939:446; po Rabushka & Shepsle, 1972:10). Pluralni družbi manjka konsenz in nima skupnih družbenih zahtev. V tropskih državah, ki so bile pod oblastjo Nizozemske, je opazil, da so vladajoči in vladani različnih ras in da živijo v popolnoma druga od druge ločenih skupnostih. V homogeni družbi izgradnja katedrale predstavlja javno dobro za vsakega državljana, v

¹ Članek je predelano poglavje iz obsežnejšega raziskovalnega poročila z naslovom Teorija konsociativne demokracije, v katerem avtor predstavlja razvoj teorije, njene glavne avtorje in pokaže, da je teorija neveljavna. Kljub temu je po mnenju avtorja veliko prispevala k odpravljanju vladajoče predstave, po kateri je demokracija samo tisto, kar se dogaja v Veliki Britaniji in v ZDA.

² Lijphart v opombi predstavlja svojo raziskavo o nizozemski politiki, ne kot preprosto "country study", temveč kot "razširjen teoretski argument, osnovan na enem primeru, ki ima poseben pomen za pluralistično teorijo" (Lijphart, 1975:15).

³ Razvila so se še druga poimenovanja: segmentirani pluralizem (Lorwin, 1971), proporzdemokratie in konkordanzdemokratie (Lehmbruch, 1967), konsociativna demokracija in politika akomodacije (Lijphart, 1968) (Temeljna razlika med Lorwinovo in Lijphartovo opredelitvijo je v vključevanju kooperacije elit v definicijo. Lorwin je vprašanje sodelovanja elit in njihove učinkovitosti pustil odprto, Lijphart pa ju je postavil v definicijo konsociativne demokracije.) vertikalni ali ideološki pluralizem (Fogarty, 1957), superimposed segregation (Gusfield, 1962).

⁴ J.S.Furnivall (1939): Netherlands India. Cambridge: The University Press.

pluralni družbi pa npr. izgradnja kitajskega templja predstavlja javno slabo za muslimane in obratno. Tako je v pluralni družbi **edini prostor skupnega srečevanja** trg. Pluralne družbe so nesposobne zagotoviti nacionalno enotnost zaradi spora med skupnostmi. Furnivall vidi edino povezovalno silo takšnih družb v zunanji nevarnosti, med katere v prvi vrsti spada kolonialna oblast.

Rabushka & Shepsle (1972:12) sta potegnili iz Furnivallove koncepcije dve implikaciji: 1.ločene skupnosti težijo h konfliktnemu vedenju in 2.sila, ne pa konsenz ohranja ureditev.

Smith⁵ je opozoril, da se vse družbe, ki vsebujejo kulturne razlike, politično ne obnašajo kot pluralne družbe.

Rabushka & Shepsle (1972:21) sta družbo opredelila kot pluralno v primeru, če je "kulturno različna in če so njeni kulturni oddelki organizirani v kohezivne politične oddelke." Definicija, ugotovljata avtorja, dovoljuje distinkcijo med pluralnostjo in pluralizmom, med različnostjo na družbeni ravni in politično organiziranostjo teh razlik. Avtorja ugotovljata, da je potrebna teorija političnega podjetništva, ki bi specificirala pogoje, pod katerimi politično podjetje lahko uspe v prevratu naravne skupnosti in se oblikuje v aktivno in antitetično politično skupnost (Rabushka & Shepsle, 1972:21).

Lorwin (1971:141) je uvedel pojem segmentirani pluralizem in ga opredelil kot "organizacijo družbenih gibanj, vzgojnega in komunikacijskega sistema, prostovoljnih organizacij in političnih strank vzdolž linij religioznih in ideoloških cepitev. Pluralističen je v pripoznanju različnosti religioznih, družbenoekonomskih in političnih pripadnosti; segmentiran je v institucionalizaciji večine drugih oblik združevanja vzdolž linij političnoreligioznih cepitev."

Avtorji največkrat sinonimno uporabljajo termine "globoko razdeljena", "pluralna", "vertikalna segmentacija" in "komunalna razdeljenost"⁶. Družba je razdeljena na segmente, ki so utemeljeni na končnih identitetah z visoko politično relevantnostjo in ki vztrajajo določeno obdobje. Minimalni pogoj za takšno označitev družbe je obstoj meja med rivalskimi skupinami, ki so dovolj ostre, da je članstvo jasno in z nekaj izjemami nespremenljivo (Lustick, 1979:325).

Politični sistem je osnovan na segmentiranem pluralizmu, ko cepitve producirajo okvir šolam, komunikacijskim medijem, interesnim skupinam, pritožbenim združenjem in političnim strankam vzdolž segmentnih linij.

Lorwin (1971:143) je eksplicitno zavrnil možnost uporabe termina segmentirani pluralizem za stratificirane pluralne družbe Severovzhodne Azije ali Karibov, s čimer se je ukvarjal John S. Furnivall. Lorwinu (1971:143) gre za "prostovoljne skupine, ki delujejo na različnih ravneh med posameznikom ali primarno skupino in državo in za solidarnosti in konflikte takšnih skupin pri nacionalni integraciji v sorazmerno odprtih zahodnih družbah".

Lorwin je kot primere svoje koncepcije navedel Nizozemsko, Belgijo, Luksemburg, Švico in Avstrijo. Libanon je izpustil z utemeljitvijo, da obravnava samo moderne in demokratične države, Severno Irsko pa zato, ker ni niti država niti nacija (Lorwin, 1971:144).

⁵ M.G.Smith (1965): *The Plural Society in the British West Indies*. Berkeley and Los Angeles: University of California.

⁶ Npr. Lustick, 1979:325; Lijphart, 1977.

Tudi v drugih demokracijah, kot so Francija, Italija in Nemčija, obstaja segmentacija, "vendar ne predstavlja dominantne značilnosti njihovega političnega sistema" (Lorwin, 1971:144).

"Fragmentirane družbe so označene s prisotnostjo mnogo kulturno različnih skupnosti in z nezmožnostjo katerekoli od njih, da bi ob nastopu neodvisnega statusa dominirala političnemu procesu" (Rabuschka & Shepsle, 1972:177). Politične stranke zastopajo interese enega samega plemena, religije, jezikovne skupine ali etične skupnosti. Večstrankarske koalicije je težko oblikovati in jih ohranjati dalj časa. Posamezna stranka navadno ni dovolj močna, da bi osvojila večino in vladala, zato se pogosto dogaja, da demokracija pomeni samo pot v uvedbo avtoritarne vladavine. Tako so glavne značilnosti fragmentirane družbe: 1. množstvo etničnih skupin, 2. odsotnost učinkovitih posredniških institucij, npr. nacionalnih političnih strank, in 3. tendenca po avtoritarni vladavini militarističnih ali paramilitarističnih organizacij (Rabushka & Shepsle, 1972:178).

Razlika med pluralno družbo in fragmentirano družbo⁷ je v tem, da gre pri pluralni družbi za nekaj skupin, ki živijo druga ob drugi, v fragmentirani družbi pa za veliko skupin, ki živijo segregirano življenje. Ta razlika se je pokazala pomembna na primeru Libanona, ki ga Lijphart uvršča med pluralne družbe in med primere uspešnega delovanja konsociativnega modela do leta 1976, ko je izbruhnila državljanska vojna. Libanonci se ne identificirajo z glavno religiozno vejo, zato jih je zlasti s političnega stališča nepravilno deliti le na katolike in muslimane. Za Libanonce je predvsem pomembna sekta (Rabushka & Shepsle, 1972:178).⁸ Pomembno je tudi dejstvo, da so posamezne sekte tudi teritorialno koncentrirane in ločene druga od druge.

Rabushka & Shepsle (1972:217) na zaključku svoje analize ugotavljata, da v pluralnih družbah konfliktov ni mogoče reševati v demokratičnem okviru, kot kontra primer svoji ugotovitvi pa vendarle navajata Švico. Lijphartova analiza Nizozemske demokracije ju ni prepričala, saj se jima zdi svobodna politična kompeticija preveč omejena s pravilom tajnosti. Po njunem mnenju je najprej treba postaviti vprašanje, ali elite na Nizozemskem "v svojih akomodacijskih manevrih pomembno kršijo, kar vsebuje običajen pojem demokracije" (Rabushka & Shepsle, 1972:216).

Večina dežel so pluralne družbe kot posledica kolonializma ali migracij. Po Enloe (1973:33) se pluralna družba vzpostavi, "ko je medetnični stik urejevan s stabilnimi pravili in pričakovanji, ki služijo interesom vseh dejavnikov, ne da bi uničeval njihove posebne etnične značilnosti". Pojem pluralne družbe tako nujno počiva na določeni stopnji stabilnosti.

Lijphart najprej ugotavlja, da ima pojem pluralizma številne pomene⁹. V svojem delu se je orientiral na tisti pomen, ki je v literaturi dobil ime sociološki pluralizem in teorija sociološkega pluralizma. Ta teorija se osredotoča na razmerje med družbenimi pogoji in političnim vedenjem. Lijphart navaja tri najpomembnejše trditve teorije sociološkega pluralizma o razmerju med družbeno strukturo in političnim vedenjem:

⁷ Halpern (1986:194) opozarja na nezdržljivost koncepta fragmentiranosti politične kulture s konceptom pluralne družbe, ki sta oba inkorporirana v teoriji konsociativne demokracije.

⁸ Avtorja se sklicujeta na E. Shilsa, ki pravi, da ljudje morda vedo, da so Libanonci, toda to zanje ni tako pomembno kot dejstvo, da so maroniti, pravoslavci, suniti, šiiti ali karkoli drugega.

⁹ Za ilustracijo Lijphartove trditve navajamo Connova (1973:237-239) delitev pluralizma na vrednotni pluralizem, kulturni pluralizem, strukturalni pluralizem (gre za decentralizacijo upravljanja) in družbeni pluralizem, ki predstavlja svobodo organiziranja, tekmovanje med njimi in njihovo neodvisnost od vlade.

1. Trditev je pogosto zamolčana, implicitna predpostavka, ki pravi, da se "demokratska vlada sooča z resnimi ovirami v tako imenovanih "pluralnih družbah" (Lijphart, 1975:3). Od tu si Lijphart zastavlja eno temeljnih vprašanj: "S kolikšnim številom in s kako globokimi razlikami lahko demokracija obstaja, preden doseže nevarno področje nesoglasja, revolta in razkroja?" (Lijphart, 1975:4)

2. Trditev pripisuje "velik pomen obstoju številnih sekundarnih skupin" (Lijphart, 1975:5) za demokracijo, v nasprotju z Rousseaujem in Madisonom, ki sta v delnih družbah (Rousseau) in frakcijah (Madison) videla nevarnost za demokracijo.

3. Trditev je zgrajena na ideji o prečnih pripadnostih¹⁰, ki proizvajajo zmerno politično kulturo, zmanjšujejo politične konflikte in s tem zagotavljajo stabilno demokracijo.

Primer Nizozemske predstavlja paradoks znotraj te pluralistične teorije. Nizozemsko družbo označuje pluralna struktura, vendar namesto prečne pripadnosti¹¹ kot pravilo velja paralelna pripadnost združenjem in strankam. Takšna praksa ne zmanjšuje, temveč še zaostre linije med različnimi skupinami. Paradoks je v tem, da tudi takšna praksa v nasprotju s pričakovanjem pluralistične teorije zagotavlja stabilno demokracijo.

Lijphart na osnovi analize primera nizozemske politike ugotavlja, da nizozemska skušnjava v osnovi ne zavrača pluralistične teorije¹², pač pa jo le dopolnjuje v naslednjih točkah:

1. Negativno postavljena tretja zahteva pluralistične teorije, da so prečne delitve in prečne pripadnosti ugodne za stabilno demokracijo, da odsotnost prečnih pripadnosti vodi v nestabilnost, neučinkovitost in razkroj, je "samozanikajoča se prerokba" (Lijphart, 1975:182).

2. Točko Lijphart deli na dva tesno povezana dodatka: a/ obokajoče sodelovanje na ravni elit lahko nadomesti prečne pripadnosti na ravni množic, b/ v primeru, ko imajo različne skupine v družbi zelo divergentne interese in vrednote, sta vzajemna izolacija in samozadostost lahko bolj ugodni za stabilno demokracijo kot prekrivajoče se pripadnosti (Lijphart, 1975:184). Dežela v tem primeru potrebuje obzirno in razumno vodstvo.

Lijphart opozarja, da v primeru Nizozemske ne gre za apartheid, ker se uveljavlja doktrina "separate but equal", ne pa doktrina podrejenosti enega dela drugemu. Primer Nizozemske kaže, da separacija ne vodi nujno v nestabilnost in da ni nujno nepravilna in neenakopravna do prizadetih segmentov.

V drugem delu je Lijphart (1977) uporabil dve definiciji pluralne družbe. Najprej si je sposodil Ecksteinov termin segmentalne cepitve, ki opisuje družbo, v kateri politične delitve zelo tesno sledijo linijam objektivnih družbenih razlikovanj, posebno tistim, ki zlasti izstopajo v družbi (Lijphart, 1977:3). Skupine, ki so organizirane ob teh cepitvah, pa Lijphart imenuje segmente. Pri opredeljevanju pluralne družbe v tretjem svetu se je Lijphart oprl na Geertza, ki pravi, da je temeljni okvir nezahodnih politik komunalne narave, ker je politično obnašanje močno obarvano s komunalno identifikacijo (Lijphart,

¹⁰ Posamezniki, ki pripadajo različnim skupinam, se družijo v združenjih in strankah, ne glede na pripadnost družbeni skupini. Primer je stranka, ki vključuje tako črnce, belce in rumence, angleško, špansko in kitajsko govoreče, katolike, muslimane in protestante itd.

¹¹ Tudi na tem mestu moramo opozoriti na Lijphartovo ugotovitev o visoki stopnji prečnih cepitev na Nizozemskem idr. deželah klasičnih primerih konsociativizma. Prečne cepitve je Lijphart uvrstil celo med ugodne pogoje za konsociativno demokracijo. Več o tem glej v razdelku o cepitvah.

¹² Lijphart v zaključnem delu celo pravi, da "politika akomodacije dovršeno ustreza kontekstu pluralistične teorije (tako dopolnjene) kot pravišnji alternativni model modelu pluralistične demokracije, osnovane na prečnih delitvah" (Lijphart, 1975:194).

1977:17). Kljub tem razlikam Lijphart zahodne in nezahodne družbe obravnava pod enotnim pojmom pluralna družba. Pojem pluralne družbe je blizu Furnivallovi opredelitvi, od katere je Lijphart prevzel le tisti del, ki govori o izoliranosti skupin, samoidentificiranih skozi religijo, jezik, kulturo in ideje, ki se nahajajo v okviru iste politične enote. Zapostavil je kohezijski dejavnik, ki ga predstavlja v Furnivallovi definiciji trg.

Lijphart (1977:3) opredeljuje pluralno družbo kot družbo, ki je deljena na segmentalne cepitve. Potem pa ne odgovarja na vprašanje, kdaj je delitev cepitev in kdaj je cepitev segmentalna. Namesto tega našteva možne cepitvene linije in opisuje organizacijo segmenta. Pluralnost družbe je usodna za obstoj konsociativne demokracije. Depluralizacija družbe je razlaga, s katero Lijphart (1977:52) pojasnjuje prehod konsociativnega modela v kompetitivni model demokracije. Pri tem pa ni jasno, kaj je pluralna družba in kaj njeno nasprotje - homogena družba. Zaradi te zmede je Steiner (1981:344) predlagal, naj se teorija razširi iz pluralnih na nepluralne družbe¹³.

Naslednji pojem pluralne družbe pa je Lijphart (1977:105- 106) uvedel s tipologijo demokratičnih sistemov. Tipologija temelji na kriteriju pluralnosti/homogenosti družb in na kriteriju sodelovanja/nasprotništva elit. Tipologijo je v osnovi prevzel od Almonda, s tem da je kriterij politične kulture nadomestil s strukturo družbe. Pluralna družba tako ustreza Almondovemu terminu fragmentarne politične kulture, homogena struktura družbe pa terminu homogene politične kulture. Politična kultura je za Almonda vzorec usmerjenosti v politično akcijo, fragmentirana pa je v deželah, kjer obstajajo zgodovinsko posredovane razlike v tej usmerjenosti. Delitev družbe na posamezne segmente je za Almonda primarno irelevantna, pri Lijphartu pa iz prejšnje definicije vidimo, da stoji v samem jedru.

Za merjenje pluralnosti družb Lijphart (1977:18) napoveduje kriterij vrste cepitev in kriterij stopnje pluralnosti¹⁴. Teh dveh kriterijev ni operacionaliziral. Pač pa je kasneje ponudil mero obstoja velikih cepitev, ki jih v homogeni družbi ni. Temu je dodal še število in tip cepitve ter, kot ključni kriterij - stopnjo fragmentacije¹⁵, ki jo je prevzel od Raeja in Taylorja (1970:25). Ugotovil je najvišjo stopnjo fragmentacije za Švico in Nizozemsko, nato za Belgijo in nazadnje za Avstrijo. Ob sklicevanju na Haugov indeks pluralizma pa je vrstni red spremenil: Švica, Belgija, Nizozemska in Avstrija. Lijphartova merila ne merijo pluralnosti družb v skladu z definicijo, saj je iz obstoja razlik nemogoče sklepati na organizacijo teh razlik v posamezne ločene nasprotniške skupnosti. Ravno soobstoj skupnosti znotraj enotne države je temelj Lijphartove opredelitve pluralizma.

¹³ Lijphart (1984) je to dejansko tudi storil, ko je tipologijo zožil le na večinsko in konsenzualno demokracijo, slednji pa pripisal značilnosti, ki jih je razvil pod pojmom konsociativna demokracija. Pluralnost družb ni predpogoj konsenzualne demokracije.

¹⁴ Jasneje je Lijphart (1981a) svoje stališče pojasnil po Steinerjevi kritiki njegovega opredeljevanja pluralne družbe. S Steinerjem se je strinjal, da pluralne družbe nima smisla ločevati od homogenih, ker gre dejansko za stopnje pluralnosti. Za določanje stopnje pluralnosti je navedel (Lijphart, 1981a:356) štiri kriterije:

1. možnost natančne identifikacije segmentov,
2. možnost identifikacije natančne velikosti segmentov,
3. popolnost ustreznosti segmentalnih meja mejam v političnih, ekonomskih in družbenih organizacijah,
4. majhna ali nikakršna sprememba v podpori strankam na volitvah.

¹⁵ Popolnoma fragmentirana skupnost nima ujemajočih se parov posameznikov, ker vsak posameznik pripada svoji lastni skupini. Popolnoma nefragmentirana skupnost pa nima ujemajočih se parov zato, ker vsi posamezniki pripadajo isti skupini. Indeks fragmentacije je tako enak količniku med številom mešanih parov in številom vseh parov.

Čeprav se Lijphart v prvi študiji neposredno ne sklicuje na Furnivalla, lahko sklepamo, da je prevzel njegovo definicijo pluralne družbe, vendar ne v celoti. Izpustil je trg kot edini kohezivni dejavnik pluralne družbe in preselil definicijo iz Indije v Evropo. V drugi študiji se nanj sklicuje, definicije pa ni spremenil. Tu je uporabil dve definiciji pluralne družbe: eno za Evropo, drugo za tretji svet, obravnaval pa ju je kot eno samo. K tema dvema pa je dodal še tretjo v tipologiji. Vse tri definicije je sicer možno združiti na skupni imenovalci - obstoj razlik = pluralna družba - vendar je to prešibak pojem, da bi lahko držal znanstveno moč teorije. Drugi element, ki ga Lijphart v definiciji ni tematiziral, je Enloejeva trditev o tem, da je **pluralna družba nujno stabilna**. Tretji element, ki je Lijphartu ušel iz pozornosti, pa izhaja iz razprave Rabushke in Shepsla v zvezi z ločevanjem **pluralnosti od pluralizma**, družbene ravni od politične. Na osnovi tega lahko zaključimo, da Lijphart pri rehabilitaciji političnega tudi skozi pojem pluralnosti dela silo družbenemu.

CEPITVE

Koncept politične cepitve nosi s seboj problem semantične prtljage. V običajni rabi ima beseda cleavage posebne povezave, ki zamejujejo njen pomen. Označuje specifično vrsto delitve, ki je posebna zaradi njene oblike ali njenega vira.¹⁶ Zato je treba zadržati razliko med splošnejšo politično delitvijo in posebno politično cepitvijo.

Prvo veliko vprašanje koncepta cepitev je problem virov za politične cepitve v družbeni strukturi.

Zuckerman (1975:232) je pokazal, da sta Marx in Weber z njunima konceptoma razreda postavila ključne zastavke za nadaljne preučevanje družbenih in političnih cepitev. Za Marxa je razred tisti družbeni del, ki združuje ljudi, ki živijo v ekonomskih razmerah s skupnim načinom življenja, interesi in kulturo, ki se razlikuje od drugega razreda in ga postavlja v sovražen položaj v odnosu do njega. Pri tem je za oblikovanje razreda ključnega pomena, da identiteta vodi v skupnost, nacionalno vez in politično organizacijo, sicer razred ne obstaja. Razreda brez razredne zavesti ni ali če rečemo z Dahrendorfom (1967:25): "Razredi se ne konstituirajo, dokler ne sodelujejo v političnem konfliktu kot organizirane skupine..."

Weber je zožil Marxovo opredelitev razreda na zgolj ekonomske skupine. Razredi so objektivni dejavnik, ki jih določa položaj v ekonomiji.

Lipset in Rokkan (1967) uporabljata termin cepitev za označevanje konfliktnih skupin, utemeljenih na percepcijah združenj, v nasprotju z drugimi takšnimi grupacijami med velikimi segmenti prebivalstva. Cepitve izvirajo iz družbene realnosti. Politizirajo se, ko postanejo issues¹⁷ in se povežejo s političnimi strankami. Njuna konceptualizacija

¹⁶ Cleavage ima naslednje slovarske pomene: cepljenje; cepljivost; razkol, razcepitev; plastnost (Grad, Škerlj, Vitorovič, 1978). Slovanska definicija cleavage pa je naslednja: "Cepitev (split) vzdolž naravnih linij delitve (division)" (The Random House Dictionary of the English Language, College Edition, Random House, 1968, New York). V terminološkem slovarju je Geoffrey Roberts cepitev opredelil kot "razmere delitve med člani politične skupine ali političnega sistema in s tem nasprotje konsenza" (po Zuckerman, 1975:236).

¹⁷ Problem, ki ga v politično diskusijo prinese konflikt med političnimi skupinami. V slovenskem jeziku nismo našli ustreznice besede za direkten prevod.

opredeljuje politično cepitev kot tip politične delitve, ki je utemeljena na glavnih družbenih delitvah. Ukvarjala sta se s problemi hierarhije cepitev, s specifikacijo povezav med cepitvami in z oblikovanjem strank na njihovi osnovi ter z analizo vloge političnih strank pri zamrzovanju cepitev in izbora volilcev.

Rokkan je navedene zastavitve razvijal naprej. Na primeru Norveške je odkril šest faz prehoda družbenih cepitev v politične:

1. začetna stopnja cepitvenih linij skozi takšen makroproces, kot sta modernizacija in urbanizacija, industrializacija in sekularizacija,
2. kristalizacija cepitvenih linij v konfliktnih glede javne politike,
3. pojav zavezništva med političnimi akterji, ki so aktivno vpleteni v mobilizacijo podpore za eno vrsto politike nasproti drugi,
4. izbira mobilizacijske strategije: delovati v prej ustanovljenem okviru politike ali ustanoviti svoje organizacije?
5. izbira arene za konfrontacijo mobiliziranih virov: agregacija glasov po teritorialnem načelu ali neposredna akcija (stavke, demonstracije, sabotaže) po korporativnem načelu,
6. dejanski rezultat usmerjenih naporov bodisi v obliki zakona ali v drugi obliki korporativnega dogovora o razporeditvi pravic in obveznosti (Rokkan, 1977:564).

Rokkan je izdelal tudi tipologijo cepitev. V prvi tip je uvrstil mobilizacijski proces v družbah z nizko stopnjo diferenciacije. Podpora za volilne alternative prihaja na osnovi lokalnih zvez, sorodstvenih vezi, dolgotrajnih struktur (cerkev) in sekt. Drugi tip predstavlja pojav lokalnih društev, volilnih organizacij, članskih struktur. Te organizacije redko mobilizirajo ljudi samo na osnovi ene cepitvene linije. Tretji tip predstavlja prvo stopnjo na poti k dvostopenjski povezavi med mobilizacijo na osnovi ene cepitvene linije in mobilizacijo na osnovi prečenja cepitvenih linij. Četrti in peti tip je Rokkan (1977:565) poimenoval kar z nizozemskim izrazom *Verzuiling*, ki predstavlja "stopnjo sinhronizacije med cepitvenospecifičnimi organizacijami, ki delujejo skozi korporativni kanal in strankarsko organizirano mobilizacijo za volilne dejavnosti". Za model strukturiranja množične politike v katerikoli pluralni družbi je k crucialna dimenzija ustreznost med organizacijskimi alternativami, ki so odprte v obeh kanalih.

Za potrebe primerjalne politologije je Rokkan izdelal skalo, na kateri je mogoče primerjati organiziranost cepitev. Skala ima na eni strani ničelno povezavo med organizacijami na korporativni ravni in na ravni organizacij v volilnem kanalu: med vodstvi ni nobene povezave, ni pogajanj za podporo, ni segmentacije mobiliziranih ljudi na osnovi cepitvene linije. Večja je moč in stabilnost povezav, bolj se družba približuje organiziranemu *verzuiling* v strogem pomenu besede: sinhronizirana mreža dejavnikov prekriva širok spekter področij kolektivne dejavnosti. Proces kristalizacije cepitev lahko sprožijo kulturne agencije (cerkev, etnične skupnosti), organizirane stranke ali volilna mreža, ali pa dejavniki v ekonomiji (sindikati, kmečke organizacije). Od tega, katera skupina je vodilna v procesu kristalizacije, je tudi odvisna perspektiva stabilnosti določene družbe.

Verzuiling povečuje družbeno distanco, kjer fizična distanca ne more več zagotavljati kulturnih različnosti. Zato je bila porinjenost v *verzuiling* posledica urbanizacije in sekularizacije¹⁸: ta dva procesa sta ogrozila identiteto posameznih etničnih, religioznih, rasnih in jezikovnih skupnosti (Rokkan, 1977:570).

¹⁸ Isto tezo zastopa Steiner (1974:21) pri razlagi enostrankarskega sistema v kantonu Appenzell Inner Rhoden.

Eckstein (1966:33) je uvedel termin segmentalna cepitev, ki predstavlja posebno vrsto politične delitve. Glavni značilnosti sta specifično nesoglasje glede posameznih politik ali issues in kulturna raznolikost, ki je utemeljena na različnem načinu interpretacije političnega sveta.

Zuckerman (1975:237) je ugotovil naslednje značilnosti koncipiranja političnih cepitev:

1. temeljno nesoglasje med različnimi avtorji obstaja glede povezave med političnimi in družbenimi delitvami,
2. med tistimi, ki povezujejo družbene in politične cepitve, obstaja razlika med onimi, ki upoštevajo samo objektivne cepitve, in tistimi, ki upoštevajo tudi subjektivizacijo objektivnih cepitev,
3. nadaljne razlike pa so med avtorji, ki sodijo, da so
 - a) družbene delitve nujen in zadosten pogoj za nastanek politične cepitve,
 - b) družbene delitve nujen toda nezadosten pogoj za nastanek političnih cepitev in da
 - c) družbene delitve niso niti nujen niti zadosten pogoj za nastanek političnih cepitev.

Lijphart sodi med avtorje, ki menijo, da so družbene cepitve nujen in zadosten pogoj za nastanek politične cepitve. Družbene cepitve se avtomatsko pretvarjajo v politične, kjer dobijo podobo subkulturnih strank, združenj ali množičnih medijev. Še več: kjer so družbene cepitve, obstaja tudi sovražstvo med temi skupinami ali subkulturami. To pa je problem, ki sta ga Rae in Taylor (1970:45) imenovala problem intenzivnosti cepitev¹⁹. Lijphart se s tem problemom ni ukvarjal, je pa poenostavljeno predpostavil, da so med vsemi cepitvami enaka in enako sovražna razmerja. Prav tako Lijphart ni upošteval pojma kristalizacije (Rae in Taylor, 1970:24) cepitev, ki vsebuje odkritje, da se vsaka cepitev ne dotakne vsakega individua v skupnosti. Zato je treba upoštevati samo tiste individue, ki so vključeni v cepitev. Takšno teoretsko izhodišče bi zahtevalo veliko bolj subtilne metodološke prijeme pri analizi družbenih cepitev, kot jih je uporabil Lijphart.

Več kritikov²⁰ konsociativnega modela pogreša klasifikacijo cepitev in njihovo rangiranje po intenzivnosti. To bi nujno pripeljalo tudi do problema posredovanja ene cepitvene linije z drugo, razredne z religiozno cepitvijo, in obratno, kar bi bilo za razumevanje stabilnosti političnega sistema treba v vsaki posamezni državi še podrobno analizirati.

Najbolj obravnavan problem v zvezi s politično cepitvijo je odnos med politično cepitvijo in političnimi konfliktu. Temeljna podmena vseh tovrstnih analiz je, da ima poseben način, ki deli člane družbe in jih po drugi strani združuje med seboj glede na politične rešitve, velike, neposredne in specifične posledice za politične konflikte. Marx je predvideval politične konflikte kot posledico in sestavni del razrednega boja, kasneje pa so se avtorji osredotočili na problem kulturnih razlik. Rose in Urwin (1969-70:40-42) celo ugotavljata, da so razredne stranke veliko bolj nagnjene k pogajanjem kot religiozne stranke, ki preko konflikta med seboj povzročajo nestabilnost. Davno je bilo že spoznano, da obstoj cepitev, ki nimajo institucionalnih poti za upravljanje s konfliktu, lahko pripelje politični sistem v legitimacijsko krizo.

¹⁹ Termin intenzivnost uporabljajo teoretiki konflikta in demokratične stabilnosti za označevanje konflikta med skupinami in za označevanje pripadnosti skupini. Prečenje cepitev naj bi zmanjševalo intenzivnost konflikta v skupnosti. Po mnenju Raea in Taylorja se intenzivnosti ne da meriti, lahko pa jo ocenimo in prikažemo v ordinalni skali.

²⁰ Naj omenimo Kieveja (1981:317) in Graziana (1980:353).

Lijphart zagovarja tezo, da so politični konflikti avtomatski izraz obstoja družbenih in potem političnih cepitev. Zanimanje problema intenzivnosti cepitev mu onemogoča, da bi o tej relaciji oblikoval subtilnejše stališče.

Prečenje cepitev ublažuje konflikte, pri čemer je jasno, da vprašanje ni v tem, ali prečenje obstaja ali ne, temveč je vprašanje v tem, koliko se cepitve med seboj prečijo. Prečenje cepitev je lahko določena le v odnosu do tistega dela skupnosti, ki ga kristalizirata obe cepitvi. Pressek med dvema cepitvama predstavlja razmerje med številom ljudi, ki so kristalizirani v vsaki cepitvi posebej, in številom ljudi, ki so kristalizirani v obeh cepitvah hkrati.

Prečenje pomeni obseg, v katerem so individui iste skupine v neki cepitvi razporejeni v druge skupine glede na druge cepitve.

Problem prečenja je povezan s problemom okrepitev cepitev. Če so npr. vsi člani enega razreda tudi člani iste ene religije, člani drugega razreda pa prav tako vsi člani iste, druge, religije, govorimo o okrepani cepitvi.

Lijphart (1975:183) je temeljno tezo oblikoval ravno na področju prečnih cepitev. Konsociativna demokracija s sodelovanjem elit nadomešča prečenje cepitev na ravni množic in s tem zagotavlja stabilnost demokracije. Iz tega bi lahko zaključili, da v deželah s konsociativno demokracijo ni prečnih cepitev. Dejansko pa prečenje cepitev dokazuje Lijphart sam²¹ in jih uvršča celo med ugodne pogoje za konsociativno demokracijo (Lijphart, 1977:75-81).

Naslednje vprašanje je povezano z merjenjem cepitev. V literaturi so najpogostejše operacionalizacije cepitev speljane na ugotavljanje obnašanja volilcev ali na stališča ljudi. Lijphart uporablja kazalce iz popisa prebivalstva, ko gre za določanje religiozne pripadnosti ob pripombi, da družbene cepitve ne sovpadajo čisto z vzorcem izražene pripadnosti. Za ugotavljanje razredne cepitve pa uporablja kazalec razrednih občutkov do določenega razreda in občutkov do razreda drugih narodov, merjenih z mnenjsko anketo. Na osnovi teh dveh kazalcev je ugotovil veliko stopnjo (eno največjih v Evropi) razredne cepitve na Nizozemskem.²² Vsi ti kazalci so nezadostni za natančno analizo družbene strukture. Nemogoče je na osnovi izjav na popisu ali v anketi sklepati na strukturo družbe, če pod družbo ne razumemo samo skupka individuov ali celo njihovih predstav o njih samih. Za politično znanost in zlasti za teorijo o stabilnosti bi moralo biti v jedru vprašanje o dejavni družbeni strukturi. Delavski razred ne sestavljajo individui, ki mislijo, da so delavski razred, temveč ga konstituira še empirično ugotovljive družbene in politične akcije razreda. Prav tako religiozne skupnosti ne sestavljajo posamezniki, ki o sebi mislijo, da so člani neke skupnosti, temveč je verska skupnost konstituirana na osnovi svoje empirično ugotovljive dejavnosti.

Če bi dejansko obstajala ugotovljena stopnja cepitve na razrede, potem ostaja nejasno, zakaj vsi razredi nimajo tudi svojih političnih organizacij²³, medtem ko imata

²¹ Na Nizozemskem je prečenje religiozne z razredno cepitvijo idealna, v ostalih treh primerih pa zelo visoka. (Podrobneje glej Lijphart, 1977:79.)

²² Iz tega tudi vidimo, da je za Lijpharta razlika med delitvijo (division) in cepitvijo (cleavage), kot smo jo predhodno označili, nična in zato neuporabna.

²³ Lijphart bi ob uporabi bolj prefinjenih kriterijev lahko ugotovil, da npr. katoliška stranka, kljub temu da ima med članstvom pripadnike vseh razredov, ni bila nikoli prijateljsko razpoložena do socialistične stranke, ki je izrazito delavska. Identiteta stranke je bila nujno tudi antidelavska ne le antikatoliška, kot se je vseskozi prikazovalo. Tako bi bila upoštevana trditev, da se moderni demokratični konflikt med različnimi skupinami izraža skozi stranke, ki predstavljajo demokratičen prevod razrednega boja (Lipset, 1960:230). Seveda če bi Lijphart tako zastavil problem že na ravni cepitve, potem se mu ne bi izšla teorija o akomodaciji elit.

obe religiozni skupini vendarle svojo stranko. Nejasni so tudi kriteriji za obstoj blokov: dva religiozna in dva razredna. Razlaga, da se splošni blok deli po razrednem kriteriju zato, ker mu kohezije ne zagotavlja skupni religiozni pogled (Lijphart, 1975:23), je preveč teološka, da bi lahko bila družboslovno relevantna.

Na tem mestu lahko zaključimo, da kazalci, ki jih uporablja Lijphart, merijo samo omejen del pojava cepitev, medtem ko so odločilne kvalitativne sestavine potisnjene v ozadje. Zato je tudi Daalderjeva (1966:67) zahteva po nadomestitvi deskriptivnega pristopa s kvalitativnimi študijami specifičnih cepitev in njihove vloge za stabilnost ali učinkovito odločanje povsem na mestu.

Cepitve so kriterij, ki delijo člane skupnosti ali podskupnosti v skupine. Relevantne cepitve pa delijo člane skupnosti v skupine s pomembnimi političnimi razlikami v določenem času in prostoru. Rae in Taylor (1970:1) razvrščata cepitve v tri skupine:

1. pripisane ali "lastnostne", kot sta npr. rasa ali kasta,
2. držostne ali mnenjske, kot sta npr. ideologija ali preferenca,
3. vedenjske ali dejavnostne, ki se izražajo na volitvah ali v članstvu v organizacijah.

Lastnostne cepitve določajo heterogenost ali homogenost skupnosti, mnenjske cepitve določajo obseg disenza ali konsenza v neki skupnosti, vedenjske cepitve pa določajo frakcionalizacijo ali kohezijo v skupnosti.

Lijphart se je omejil na merjenje mnenjskih cepitev, dejavnostne pa je zapostavil.

Najprej lahko ugotovimo, da Lijphart sinonimno uporablja termina cepitev (cleavage) in delitev (division), kar ni vsebinsko veljavno. Glede prehoda družbenih cepitev v politične je njegovo stališče skupno še nekaterim avtorjem. Pri opredeljevanju prečenja cepitev je neprecizen. Prečenje cepitev je v nasprotju z definicijo konsociativne demokracije, dejansko pa ga Lijphart sam opaža v vseh državah - klasičnih primerih konsociativizma, in ga celo uvršča med ugodne pogoje za konsociativno demokracijo. Cepitve niso razporejene glede na kvaliteto in kvantiteto, niso razporejene glede na intenzivnost in število pripadnikov. Konceptualizacija cepitev je zato izrazito pomanjkljiva. Merjenje cepitev je speljano samo na omejen del pojava.

STABILNOST

Koncept politične stabilnosti je eden od značilnih ilustracij konfuznosti, ki obstaja na področju političnih znanosti. To velja tako za formulacijo koncepta, kot za njegovo operacionalizacijo in merjenje. Večina avtorjev uporablja behavioralni pristop v tem smislu, da koncept stabilnosti opredeljujejo in ga merijo z reproduktivnimi in verifikabilnimi tehnikami. Hurwitz (1973:449) navaja pet različnih pristopov politični stabilnosti:

1. politična stabilnost kot odsotnost nasilja,
2. politična stabilnost kot obstojnost/trajanje vlade,
3. politična stabilnost kot obstoj legitimne ustavne ureditve,

4. politična stabilnost kot odsotnost strukturalnih sprememb in

5. politična stabilnost kot mnogovrstna družbena značilnost.

1. Najbolj običajno razumevanje politične stabilnosti gradi na odsotnosti notranjega civilnega konflikta in nasilnega obnašanja. Empirični pokazatelji pa so naslednji: stavke, uboji, gverilska vojna, število mrtvih v političnih nemirih, demonstracije, velike vladne krize, nemiri, čistke.

2. Po tem pristopu je politična stabilnost dežele A večja od politične stabilnosti dežele B v primeru, če je povprečno trajanje vlade v deželi A daljše od trajanja vlade v deželi B. Najznačilnejši primeri politične nestabilnosti po tem kriteriju so francoska četrta republika, Italija in Finska. Ta pristop je najbolj razumljiv in najlažje kvantifikabilen.

3. Pri tem pristopu avtorji ugotavljajo legitimnost obstoječe ureditve, kar pomeni, da ugotavljajo sprejemljivost outputov sistema za ljudi. Temeljni kriterij pa je sprejemanje demokratičnih pravil igre.

4. Po tem pristopu je sistem stabilen, če v daljšem obdobju ni doživel temeljite strukturne spremembe. Ta kriterij meri predvsem na revolucionarne spremembe, ima pa težave npr. s francoskimi levitvami, zlasti s prehodom iz četrte v peto republiko.

5. Ta pristop poskuša preseči enodimenzionalnost prejšnjih pristopov tako, da združuje vse in jih na nek način sintetizira. Eckstein (1966:239:40) je izdelal naslednje kriterije politične stabilnosti:

a) Vztrajanje modela - ne zgolj trajanje vlade, temveč vztrajanje modela v smislu, da se je zmožen prilagoditi na spremenjene pogoje za realizacijo političnih aspiracij in ohranjanje zaupanja.

b) Legitimnost - ne le odsotnost ostrega nesoglasja, temveč tudi prisotnost pozitivnega sprejemanja in podpore.

c) Učinkovito odločanje, ki ni merjeno s stališča ene ideologije, temveč se meri ob učinkovitosti celotne akcije.

d) Avtentičnost, ki zahteva, da so demokratične strukture dejansko centri moči, ne pa le fasada nedemokratičnih struktur.

Lijphartov pristop sodi v peto skupino, ker kombinira več pokazateljev politične stabilnosti. Stabilna demokracija je zanj tista demokracija, v kateri "so zmožnosti sistema dovolj velike za sprejemanje zahtev, ki so postavljene predenj" (Lijphart, 1975:71). To zahteva več kot vzdrževanje stabilnega reda: problemi se morajo reševati. Vendar pa Lijphart meri zdravje²⁴ in ne stabilnosti demokracije. Zdrava demokracija je tista, ki jo "označuje postopno mirno spreminjanje ali dinamična stabilnost" (Lijphart, 1975:71). Lijphart za merjenje zdravja sistema uporablja pozitivne in negativne pokazatelje. Pozitivna sta stabilnost vlad in ustavna kontinuiteta, negativni pa so odsotnost revolucije, nasilja in drugih znakov resnega nezadovoljstva.

Najprej lahko ugotovimo, da so njegovi indikatorji stabilnosti političnega sistema med zahtevnejšimi v primerjalni politologiji, vendar niso na ravni Ecksteinevih.

²⁴ Kljub temu lahko na osnovi njegovih trditev, da konsociativna demokracija zagotavlja stabilnost demokracije, uvrstimo njegov koncept zdrave demokracije med tiste pristope, ki se ukvarjajo s stabilnostjo političnih sistemov.

Zlasti slednji Eckstainov pokazatelj - avtentičnost (ki ustreza tretjemu Hurwitzovemu kriteriju), bi spraval pod vprašaj zaključek o stabilnosti sistema na Nizozemskem, saj so demokratične strukture predvsem fasada nedemokratičnih in celo nevoljenih struktur.

Lijphart ni dokazal niti ni poskušal dokazati, da je bila nizozemska demokracija stabilna v obdobju, ko so elite vodile politiko akomodacije. Pač pa prikazuje stabilnost od uvedbe demokracije leta 1848, preko delavskega štrajka leta 1903. Zato ni jasnega kontrasta med nestabilnostjo pred letom 1917 in stabilnostjo demokracije v obdobju 1917-1967, kar onemogoča jasno sodbo o tem, ali konsociativna demokracija dejansko prispeva k stabilnosti sistema ali ne.

Drugi problem je vezan na interpretacijo kazalca vladna stabilnost. Kljub obsežnim vladnim krizam v obdobju od 1878 (Zakaj si je izbral to leto za izhodišče, Lijphart ne pojasnjuje.) do 1963, saj je bilo 34 vladnih kriz, Lijphart (1975:76) trdi, da to ni pokazatelj nestabilnosti sistema, ker da to sploh niso bile prave vladne krize. S takšno razlago se ne moremo strinjati, zato je po naši sodbi tako opredeljena stabilnost političnega sistema na Nizozemskem nepopolna. Če pa k temu prištejemo še podatek, da je najdaljša vladna kriza, ki je bila leta 1956, trajala kar štiri mesece, potem je jasno, da tudi politika akomodacije ali konsociativna demokracija nista čarobna formula za zagotavljanje stabilnosti političnega sistema, kar je temeljna teza konsociativne teorije.

Dodatni problemi se odpirajo na ravni ocenjevanja posameznega političnega sistema in vrednotenja posameznih kazalcev. Koliko je lahko največ smrtnih žrtev v političnih nemirih, da bo sistem še stabilen, kako dolgo smejo trajati vladne krize, da bo sistem stabilen, kako dolgo morajo v poprečju obstajati vlade, da bo sistem še stabilen itd.; ali število smrtnih žrtev odtehta trajanje vlade in revolucijo, ali je močnejši kriterij kontinuiteta ustave ali število smrtnih žrtev v nemirih itd. Teh problemov teorija konsociativizma ne rešuje, niti si jih ne zastavlja, čeprav je po definiciji teorija stabilnosti političnega sistema. Zato so ocene o stabilnosti bolj poljubne kot znanstveno utemeljene in empirično dosledno podkrepjene.

Lijphart (1977:4) je v drugem delu stabilnost opredelil kot multidimenzijski koncept, ki vključuje ohranjanje sistema, civilni red, legitimnost in učinkovitost. V interpretaciji teh sestavin pa se je Lijphart osredotočil le na en pokazatelj vseh elementov stabilnosti - "stopnja dejanskega in potencialnega civilnega nasilja" (Lijphart, 1977:4). S tem je svoj pristop iz monografske študije o Nizozemski še bolj osušil. Poleg tega ta pokazatelj ni dovolj operacionaliziran, da bi lahko služil merjenju stabilnosti. Lijphart ni opredelil niti dejansko niti potencialno civilno nasilje. Veljavnost konstrukta je z izboljšano konceptualizacijo stabilnosti in z bistveno poslabšano operacionalizacijo empiričnih kazalcev še bolj vprašljiva.

V tej študiji je Lijphart stabilnost enostavno predpostavil in je ni dokazoval v nobeni od držav klasičnih primerov.

Politična stabilnost je tudi funkcija ekonomskega (kot dela družbene (re)produkcije) razvoja/stagnacije. Sredina šestdesetih let je pretresla svet, ne le Nizozemsko. Končalo se je povojno obdobje prosperitete in gladkega teka. Zakaj se je leta 1966 hkrati končala velika koalicija v Avstriji, na Nizozemskem in v Urugvaju in se vzpostavila velika koalicija v ZRN itd. Duh časa, ki je bil tedaj na delu, se gotovo ni oziral na takšen partikularizem, kot je bila t.i. konsociativna demokracija.

Lijphartov prispevek pluralizmu je v tezi, da izostanek prečnih cepitev, kar naj bi vodilo v neustabilnost, lahko nadomesti sodelovanje elit. Obnašanje elite²⁵ je tudi ključni element teorije konsociativne demokracije. Če se elite obnašajo koalicijsko v pluralni družbi in s tem zagotavljajo stabilnost, šele obstaja konsociativna demokracija (Lijphart, 1977:5). Lijphart je v glavnem stavil na svobodno odločitev elit, kako se bodo obnašale. Kot ključno kategorijo obnašanja elit je opredelil duh akomodacije (Lijphart, 1975:103). Schendelen (1984:37) ugotavlja, da je bolj kot duh akomodacije²⁶ potrebna objektivna potreba po sodelovanju elit. Daalder (1987:262,275) pa ugotavlja, da so bile nizozemske elite tradicionalno mojstrske v pogajanjih na terenu politike. Zato jim ni bilo potrebno izumljati nikakršne politike akomodacije in koalicijskega obnašanja v začetku 19.st., temveč so samo našle ustrezen način, da so se prilagodile naraščajoči segmentalizaciji družbe.

To relacijo je obravnaval tudi Zukerman (1975:243-47), ki je razdelil družbo na elito in množico. Nato je uvedel spremenljivki za obnašanje elit: kooperativno in nekooperativno obnašanje in spremenljivki za obnašanje množic: nasilno in nenasilno. Ugotovil je, da so konflikti množic povezani s konflikti elit v kompleksni interakciji, ki jo je poenostavljeno prikazal v širih točkah.

1. Nenasilnost množic se pojavlja v razmerah sodelovanja elit, ko elite skrbijo za učinkovito doseganje političnih ciljev in ko gre za nestrukturno²⁷ politično cepitev določenega tipa.
2. Nasilnost množic se pojavlja v razmerah nesodelovanja elit, ko elite poskušajo doseči strukturne spremembe režima in ko gre za strukturne cepitve določenega tipa.
3. Sodelovanje med elitami se pojavlja v razmerah nenasilnega obnašanja množic in ko gre za strukturne politične cepitve določenega tipa.
4. Nesodelovanje elit se pojavlja v razmerah nasilja množic in ko elite poskušajo spremeniti režim ter ko gre za strukturne politične cepitve določenega tipa ali v razmerah nenasilja množic, ko poskušajo elite nadzorovati vladno pozicijo in ko gre za nestrukturne politične cepitve.

Tudi Obler, Steiner, Dierickx (1977:42) v zaključku primerjalne analize ugotavljajo, da je vseobsegajoča vloga elit, ki je v modelu pripisana elitam, pretiravanje in poenostavljanje. To dejstvo se izkazuje zlasti v primeru, ko je konflikt med subkulturami zelo globok in ostajajo elite s svojo akomodacijsko pripravljenostjo nemočne.

Kieve (1981) je pokazal, da je delovanje elit posredovano vsaj še z razredno in kulturno strukturo družbe, tako da nikakor ne more nastopati kot neodvisna razlagalna variabla stabilnosti sistema.

²⁵ Tu moramo ločiti vlogo elit nasploh, kot je opredeljena v klasičnih elitističnih verzijah demokracije, od obnašanja elit. Vloga elit je v vsakem sistemu ključna za ohranjanje in stabilnost sistema (npr. Cerny, 1972:454), v pluralnih družbah pa samo (koalicijsko) obnašanje elit zagotavlja stabilnost sistema.

²⁶ Daudt (v Schendelen, 1985:164) meni, da duh akomodacije na Nizozemskem ni nikoli obstajal, saj so se predstavniki blokov vedno smatrali za tekmovalce, ne pa za sodelavce.

²⁷ Razlikovanje med strukturnimi in nestrukturnimi političnimi cepitvami sta uvedla Allardt in Pesonen (1967:325-66). Strukturne politične cepitve izhajajo iz družbenih cepitev in se z njimi prekrivajo, nestrukturne politične cepitve pa nimajo takšne osnove.

Na osnovi navedenih ugotovitev lahko zaključimo, da je sodelovanje elit določeno z obnašanjem množic in s tipom cepitev. Lijphart je prvo relacijo sprevidel, drugo pa spregledal. Kljub temu je mestu elit in njihovi dobrovoljnosti namenil ključno mesto.

Naslednje vprašanje je, ali elite dejansko blažijo sovraštvo med cepitvami. Lijphart (1975:104) meni, da so elite vojno med bloki kontinuirano preprečevale in uspele zagotavljati mirno koeksistenco na Nizozemskem. Številni avtorji ugotavljajo, da je Lijphart pretiraval v opisih sovražnosti med posameznimi bloki. V Švici nikoli ni bilo takšnega subkulturnega konflikta, kot ga predpostavlja konsociativni model. Steiner (1969:295) trdi, da je Švica ena od demokracij, ki je uredila temeljne politične konflikte že davno v svoji zgodovini z minimalno stopnjo nasilja. Barry (1975:486) razlaga nizko stopnjo sovražnosti med subkulturami v Švici z odsotnostjo razloga za sovraštvo. Subkulture nimajo nezdržljivih aspiracij, ki bi za izpolnitev ciljev ene subkulture ogrozile blagostanje, kulturno preživetje ali družbeno spoštovanje druge. Halpern (1986:186) dvomi tudi v primer Nizozemske. Po njegovem mnenju je Lijphartov opis sovražnosti med subkulturami na Nizozemskem pretirano dramatičen, ker bloki niso nikakršni rivali, niti se niso vkopali drug proti drugemu. Diskusije o vzgoji, volilni pravici in delu niso izolirale subkultur in jih postavile kot rivalne, temveč je ravno nasprotno stočišče vseh teh zahtev in rešitev ustvarilo križni pritisk z oblikovanjem zvez med subkulturami in z delitvami znotraj subkultur. Ker je sovražnost med subkulturami nedokazana, tudi ne more biti razlog za kooperativno delovanje elit. To pa postavlja pod vprašaj temeljno postavko konsociativizma, da stabilnost političnega sistema v pluralni družbi zagotavljajo elite s kooperativnim vedenjem.

Stiefbold (1974:150) je na primeru Avstrije pokazal, da elite ni mogoče obravnavati kot enotne kategorije. Elito je razdelil na tri ravni: vrhovna, tehnokratska in strankarska elita. Vsaka od teh elit se svojstveno obnaša. Vrhovna elita prakticira koalicijsko in nasprotniško obnašanje, tehnokratska elita se obnaša samo pogajalsko, strankarska elita pa se obnaša predvsem nasprotniško. V Avstriji nasprotniško obnašanje elit že dolgo nima več korenin v sovraštvu med bloki, pač pa je to rivalstvo vzpostavljeno vedno s strani elit v volilnem boju.

Lijphart je kot edino merilo sodelovanja elit prestavil obstoj velike koalicije. Sam obstoj koalicije ne more meriti dejanskega sodelovanja elit, še zlasti ne ob upoštevanju tajnosti kot principa konsociativne politike.

Je pa že opredelitev velike koalicije zelo difuzna in neuporabna. "Bistvena značilnost velike koalicije ni toliko kakršna koli institucionalna ureditev kot participacija voditeljev vseh pomembnih segmentov pri vladanju pluralne družbe" (Lijphart, 1977:31). Temeljni kriterij velike koalicije je po tej opredelitvi sodelovanje v vladanju pluralni družbi. Tega Lijphart nikjer ni podrobneje opredelil. Tako lahko tudi sklepamo, da je vladanje pluralni družbi že vodenje segmenta v pluralni družbi. Če vsaka elita v svojem segmentu uspe zagotoviti svoje vladanje, jo lahko že smatramo kot participanta pri vladanju pluralne družbe. Sodelovanje elit bi se tako dogajalo brez fizičnega stika med elitami različnih blokov.

Scholten (1980:332) opozarja, da je definicija velike koalicije tako obsežna, da se zastavlja vprašanje, kaj ni več vključeno v koncept velike koalicije. Po njegovem mnenju bi lahko o veliki koaliciji v Lijphartovem smislu govorili tudi v primeru Velike Britanije in ZDA, saj tudi tam poteka participacija nevladne stranke v primeru pomembnih vladnih odločitev.

Pojem velike koalicije pa se še zaplete, če upoštevamo empirične primere, ki jih je Lijphart navajal kot velike koalicije. Na Nizozemskem je Družbeni in ekonomski svet, tipično korporativni organ, krona konsociativne demokracije (Lijphart, 1975:113). Ta organ se je ukvarjal samo z ekonomsko in socialno politiko. Po Lijphartovi opredelitvi velike koalicije je to že tudi celokupno vladanje pluralni družbi.

Naslednja težava nastopi pri soočanju opredelitve z dejanskimi primeri. V primeru Nizozemske in Belgije Halpern (1986:187-88) ugotavlja, da se vlada oblikuje na način vlada-versus-opozicija, na nasprotniški način, saj je sestava vlade delo koalicije, ker večstrankarski sistem ne prinese večine. K temu sklepu ga navaja Lijphartova (1975:113) primarna umestitev velike koalicije ne v parlament, temveč v Družbeni in ekonomski svet (SER). Družbeni in ekonomski svet pa je sestavljen iz predstavnikov delavcev, delodajalcev in vlade, ne pa iz predstavnikov posameznih subkultur. Zato je tu treba pritrditi Scholtenu (1980:347), ki pravi, da je nepravilno trditi, da je bil SER ustanovljen, da bi olajšal relacije med stebri (pillars).

Primer Švice je povsem drugačen. Vlada se sestavlja po vsakih volitvah glede na proporcionalno število glasov posameznih strank, pri tem pa je poskrbljeno za proporcionalno zastopanost posameznih subkultur v vladi. Vendar ta tip velike koalicije ne igra tiste vloge, ki ji jo pripisuje model: diplomacija na vrhu med elitami rivalskih blokov. Člani vlade delujejo kot enotno telo in po volitvah ne sprejemajo naročil ali ukazov od svoje stranke.

Velika koalicija, kot jo opredeljuje Lijphart, je vladala le v Avstriji, v vseh treh drugih primerih pa o veliki koaliciji ne moremo govoriti. Tudi ob upoštevanju Lijphartovega merila sodelovanja elit lahko zaključimo, da je empirija v nasprotju z opredelitvijo koncepta velike koalicije.

Velika koalicija je v nasprotju s skladom vedenja v politični znanosti, saj se velika koalicija opredeljuje vedno glede na vladno dejavnost. Lijphart je s svojo opredelitvijo poskusil to zamejitev preseči, vendar mu to ni uspelo, saj je ustvaril koncept, ki lahko požre vsakršno kooperacijsko prakso elit. Zaradi odsotnosti razlikovalne moči je njegova opredelitev nepotrebna in nična.

S tem pa pade tudi njegova tipologija demokratičnih sistemov, ki je zgrajena na kriteriju obnašanja elit kot neodvisne spremenljivke. Ni namreč jasno, kaj je koalicijsko in kaj nasprotniško obnašanje, kakšna je razlika med njima in kako jo lahko empirično preverimo. Halpern (1986:193) meni, da Lijphart v tipologiji predlaga napačno dihotomijo. Prvič ni ponudil kriterija za klasifikacijo mešanih oblik obnašanja elit, drugič pa ni ponudil kriterijev za razlikovanje obeh tipov obnašanja. V večstrankarskih sistemih kompromis vsebuje tudi tekmovanje, ravno tako pa majoritanizem goji kompromis.

Na osnovi teh ugotovitev lahko zaključimo, da je obnašanje elit Lijphart pripisal preveliko težo, da ga ni mogoče obravnavati kot neodvisno variabla pri razlagi stabilnosti političnega sistema, da ni uporabil pravih meril za obnašanje elit in da operacionalizacija koalicijskega obnašanja v veliki koaliciji ni veljavna.

Koncept konsociativne demokracije naj bi bil tudi koncept demokracije. Vendar to ni²⁸. Konsociativna teorija je predvsem teorija stabilnosti političnega sistema v pluralnih družbah in šele na koncu postavlja tej stabilnosti minimalne demokratične kriterije²⁹. Nobeden od konsociativistov se ni ukvarjal s problemom demokracije, zato lahko upravičeno smatramo, da je za konsociativno teorijo to bolj ali manj irelevanten problem. S problemom demokracije se je ukvarjal le Lijphart, ko je odgovarjal na očitke nedemokratičnosti konsociativne teorije.

Lijphart je v analizi nizozemske politike demokracijo opredelil kot "sistem vladanja, v katerem imajo ljudje možnost izbirati lastne voditelje" (Lijphart, 1975:71). V drugem delu, kjer je razvil teorijo konsociativne demokracije, pa je demokracijo opredelil kot "sinonim tistemu, kar Dahl imenuje 'poliarhija'. To ni sistem vladanja, ki bi popolnoma utelešal vse demokratične ideale, temveč sistem, ki se jim približuje do razumne stopnje" (Lijphart, 1977:4). Najprej lahko ugotovimo, da med tema dvema definicijama obstaja velika razlika: v Dahlovem konceptu so volitve samo eden od elementov poliarhije. Prva opredelitev demokracije je zelo ozka in v novejši politologiji lahko služi le za enega izmed kriterijev pri določanju demokratičnosti političnega sistema. Poleg tega je Lijphart pustil odprto možnost, da politične stranke popolnoma nadzorujejo rekrutiranje kandidatov za volitve, da so v medvolilnem razdobju razmerja med volilci in izvoljenimi neobvezna, minimalna ali celo ne obstajajo in da je politika elit polna tajnosti in imuna na ljudski nadzor. Za mnoge vodilne teoretike demokracije³⁰ so te možnosti komajda ali pa nezdržljive z demokracijo, v kolikor jo gledamo v paru s konceptom avtoritarne in totalitarne vladavine.

Dahlova opredelitev poliarhije in ugodnih pogojev za poliarhijo pa ima v politični znanosti vidno mesto, poleg tega pa se v mnogih točkah prekriva s konsociativno demokracijo.³¹ Vendar pa van Schendelen (1984:32, 39) opozarja, da koncept poliarhije "ni kaj prida kompatibilen z idejo akomodacije elit", saj v poliarhiji dogovarjanje elit nima pomembnega mesta, medtem ko je v konsociativni demokraciji bistveno. Scholten (1980:342) se sprašuje, če je Nizozemska sploh bila kdaj poliarhija. Druga točka neujemanja je tudi obstoj alternativnih virov informiranja, ki na Nizozemskem obstajajo samo, če se elite blokov s tem strinjajo³². Prav tako je težko uvrstiti Švico z referendumsko demokracijo med poliarhije. Iz teh opozoril lahko sklepamo, da je bil Lijphart pozoren samo na mnogooblastno strukturo poliarhije, ne pa na njena demokratična pravila igre.

²⁸ Konsociativna demokracija ne vključuje demokratičnih mehanizmov, katerih potencial za ustvarjanje enotnosti je postal zelo dvojnjev, in skupaj s korporativizmom poskuša vzpostaviti nadomestni konsenz skozi neformalni proces pogajanj med predstavniki strateških skupin znotraj javnega in privatnega sektorja (Hueglin, 1985:101).

²⁹ Čeprav je veliko število teh pravil napadalnih do demokratičnih občutkov, jih opravičuje z argumentom, da predstavljajo imperativ za preučevanje spopadov (Scholten, 1987:7).

³⁰ primer: D.Tompson, *The democratic Citizen*, Cambridge UP, Cambridge, 1970; J. Roland Pennock, *Democratic Political Theory*, Princeton UP, Princeton 1971.

³¹ To kaže že primerjava ugodnih pogojev za konsociativno demokracijo (Lijphart, 1977:53-103) z ugodnimi pogoji za poliarhijo (Dahl, 1971:203). Drugi kazalec pa je prekrivanje Dahlove in Lijphartove razvrstitve sodobnih poliarhij (Dahl, 1971:248) oz. konsociativnih demokracij (Lijphart, 1984).

³² Lijphart (1975:159-61) sam navaja primer ukinitve neodvisne televizijske postaje, ki je rušila monopol elit na informiranje.

Naslednji problem se postavi tedaj, ko se z obema koncepcijama demokracije ne strinjamo, ker sta premalo ambiciozna. Oba zapostavljata participacijo ljudi kot temeljni pogoj demokracije³³, saj velja ravno participacija za enega zahtevnejših kriterijev demokracije³⁴.

Hueglin (1985:101, 109) je ugotovil, da je konsociativizem globoko vključen v sheme elitistične in centripetalne politike, zato je predlagal, naj z naslonitvijo na anarhistično tradicijo, zlasti federalni anarhizem, reaktivira svoj antietatistični značaj. Gre mu predvsem za čimprejšnjo vzpostavitev učinkovitega nadzora različnih družbenih segmentov nad njihovimi lastnimi zadevami.

Lijphart se je problema demokratičnosti v svojem modelu zavedal že pri prvi konceptualizaciji. Ta problem je obravnaval pod naslovom kvaliteta demokracije. Tedaj je zapisal, da "sprijaznjenost, pasivnost in odsotnost interesa predstavljajo nasprotje tradicionalnim demokratičnim državljskim vrednotam" (Lijphart, 1975:177). Sprašuje se tudi, koliko je Nizozemska resnično demokratična. Kritika nizozemske demokracije ima predvsem dva močna argumenta: 1.na volitvah volilcem niso predstavljene jasne alternative, 2. odgovornost za preteklo politiko vlade ne more biti ugotovljena in izvedena, ker ne obstaja jasna linija med vlado in opozicijo.

Lijphart najprej navaja primere, ki jasno ilustrirajo očitke. Pove tudi, da blokovski voditelji izvajajo neke vrste avtokratsko oblast znotraj lastne sfere (Lijphart, 1975:179) in ugotavlja, da so očitki povsem na mestu. "Toda ali je pošteno meriti kvaliteto nizozemske demokracije s standardom idealnega modela?" (Lijphart, 1975:179). S tem je Lijphart pokazal, da je zanj pomembna predvsem **stabilna** demokracija in ne demokracija. Stabilna demokracija pa mora ustrezati minimalnemu kriteriju demokratičnosti, ki se ji podreja celotna teorija demokracije. Po Lijphartovem mnenju je konsociativne tipe neupravičeno razglasiti za nedemokracijo - totalitarizem. Lijphart se sklicuje tudi na Ecksteina, ki trdi, da morajo vse demokracije imeti "zdrave elemente avtoritarizma, ker morajo predstavniške vlade tako vladati kot predstavljati - ustrezati morajo dvema pogojema, ki očitno nista enostavno združljiva" (Lijphart, 1975:179- 80). Lijphartov zaključek razmisleka o kvaliteti demokracije na Nizozemskem je jasen: nizozemska demokracija ne odstopa veliko od demokratskega ideala: "ima univerzalne volitve, večinsko pravilo in pravico za vse" (Lijphart, 1975:180). Vsebuje pa še pomemben element demokracije: zaščito manjšin, od katerih nobena ni predmet sistematične diskriminacije. Tako je kljub zanikanju primernosti merjenja ob idealnem modelu demokracije Lijphart nanj pristal in ponovno potrdil tisto, kar sta ugotovljala že Tocqueville³⁵, pa ponovno Sartori³⁶, vsak za svoj čas: da glede pojma demokracije vlada velika konfuzija.

Tudi v remek delu konsociativizma Lijphart ni mogel mimo številnih tudi novih kritik v zvezi z demokratičnostjo konsociativne demokracije. Priznava, da je konsociativna demokracija "manj demokratična od britanskega modela vlada-versus-opozicija", ker velika koalicija nujno pomeni hkrati "relativno majhno in šibko opozicijo ali celo odsotnost kakršnekoli formalne opozicije v legislaturi" (Lijphart, 1977:47). Tu

³³ Dahl (npr.1982) je to pomanjkljivost svojega koncepta poliarhije odpravil s kasnejšo usmeritvijo v ekonomsko in participativno demokracijo.

³⁴ Primer: Carole Pateman: *Participation and Democratic Theory*, Cambridge University Press, London 1970.

³⁵ Alexis de Tocqueville. *Democracy in America*. Oxford University Press, London 1961.

³⁶ Giovanni Sartori. *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham House Publishers, Chatham, New Yersy 1987, str.3.

Lijphart implicitno podaja že tretjo definicijo demokracije, saj iz njegove izhodiščne opredelitve demokracije ni mogoče razvrščati demokracij na bolj ali manj demokratične, še najmanj po kriteriju obstoja opozicije.

Konsociativna demokracija nima v ospredju posameznika, državljana, temveč skupino, segment. Segmentalna izolacija je lahko tudi ovira za uveljavljanje enakopravnosti med posameznimi državljani. Konsociativna demokracija zato stoji med britanskim modelom in modelom mednarodne politike.

Lijphart tudi ugotavlja, da konsociativna demokracija ne ustreza tretjemu geslu demokracije - bratstvu, saj ne pomeni pozitivnega miru, temveč le negativni mir. Vendar zagotavlja negativni mir v razmerah, ko je edini ta možen.

Konsociativna demokracija vsebuje "strukturalno prevlado elit" (Nordlinger, 1972) in pasivno vlogo neelitnih skupin. Lijphart najprej zatrjuje, da konsociativni model ni nekompatibilen s participacijo državljanov v segmentnih organizacijah, zlasti v prostovoljnih asociacijah. Nato pa opozarja, da "elitizem konsociativne demokracije ne smemo primerjati s teoretskim - in naivnim - idealom enake oblasti in participacije državljanov, temveč s stopnjo prevlade elit³⁷, ki je pravilo v demokratičnih ureditvah vseh vrst" (Lijphart, 1977:50). Takšna primerjava pokaže razlike, ne pa očitnega velikega kontrasta med demokracijo in konsociativno demokracijo.

Lijphart svoje tipologije demokracij ni razvil iz definicije demokracije kot poliarhije, temveč iz Almondove tipologije zahodnih demokracij. S tem pa je vpeljal novo nepreizprašano definicijo demokracije.

Najbolj zgovoren je prehod konsociativne demokracije v konsenzualno demokracijo (Lijphart, 1981 in 1984). Koncepti so zato, da ustrezajo novim idejam avtorja, ne zato da bi gradili znanstveno veljavno teorijo.

Na osnovi tega lahko zaključimo, da se Lijphart pojmu demokracije ni posebej posvečal, zato si ga je moral priložnostno izposojati pri drugih avtorjih kot dano reč. Difuznost, ki sicer velja glede pojma demokracije, je temeljna poteza tudi Lijphartove rabe tega pojma. Lijphart uporablja več definicij demokracije, ki se zreducirajo na eno samo minimalistično opredelitev pojma demokracije. Temeljni kriterij za demokratičnost konsociativne demokracije je negativno naravnani - predvsem je pomembno, da politični sistemi niso v celoti avtoritarni. Rabe pojma si zato niso v nasprotju. Edino nasprotje je vezano na uporabo koncepta poliarhije kot osnove za pojem demokracije v primeru konsociativne demokracije. Konsociativna demokracija, kot je definirana, ustreza minimalistični opredelitvi demokracije.

Lijphart ni oblikoval kazalcev za merjenje demokratičnosti. Pojem demokracije je samo ocenjeval, pri tem pa je kot ključni kriterij upošteval stabilnost. Demokratičnosti ni meril ob njej lastnih indikatorjih, temveč ob njej vzporedne pokazatelje. Stabilen sistem je lahko tudi avtorski, totalitaren, zato kriterij stabilnosti ni uporaben za oceno demokratičnosti sistema. Ker ni oblikoval kriterijev za oceno ali meril za merjenje demokratičnosti, je lahko uvrstil v isto kategorijo švicarski sistem z referendumsko

³⁷ Mosca je leta 1880 trdil, da "niso volilci tisti, ki volijo poslanca, temveč je, praviloma, poslanec tisti, ki se sam izvoli od volilcev..." (Gaetano Mosca, *Teoria Dei Governi e Del Governo Parlamentare*, v: Zuckerman, 1975:248).

demokracijo in avstrijski sistem s protizakonomit³⁸ kartelom elit. Ocena demokratičnosti je zaradi velike stopnje subjektivnosti sporna.

REFERENCE:

- Allardt, Eric and Pertti Pesonen (1967): *Cleavages in Finnish Politics*, v: Lipset & Rokkan (1967)
- Almond, Gabriel A. (1956): *Comparative Political Systems*, *Journal of Politics*, zv. 18, št.3.
- Barry, Brian (1975): *The Consociational Model and Its Dangers*, *European Journal of Political Research*, št. 3.
- Cemy, P.G. (1972): *Cleavage, Aggregation, and Change in French Politics*, *British Journal of Political Science*, zv.2.
- Conn, Paul H. (1973): *Social Pluralism and Democracy*, *American Journal of Political Science*, 17(maj)2.
- Daalder, Hans (1966): *Netherlands: Opposition in a Segmented Society*, v: Dahl, Robert A. (ed.) *Political Opposition in Western Democracies*, Yale University Press, New Haven, 1966.
- Daalder, Hans (1987): *The Dutch Party System: From Segmentation to Polarization - And Then?*, v: Hans Daalder (ur.): *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, the Netherlands, and Belgium*; St.Martin's Press, New York, 1987.
- Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy. Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven and London.
- Dahrendorf, Ralf (1967): *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford.
- Eckstein, Harry (1966): *Devision and Cohesion in Democracy. A Study of Norway*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Enloe, Cynthia H. (1973): *Ethnic Conflict and Political Development*, Little, Brown & Company, Canada.
- Graziano, Luigi (1980): *The Historic Compromise and Consociational Democracy*, *International Political Science Review*, str. 345-348.
- Halpern, Sue M. (1986): *The Disorderly Universe of Consociational Democracy*, *West European Politics*, zv. 9, št.2.
- Hueglin, Thomas O. (1985): *Yet the Age of Anarchism?*, Publius, pomlad.
- Hurwitz, Leon (1973): *Contemporary Approaches to Political Stability*, *Comparative Politics*, zv. 5, št.3.
- Kieve, Ronald A. (1981): *Pillars of Sand. A Marxist Critique of Consociational Democracy in the Netherlands*, *Comparative Politics*, zv. 13, št.3.
- Lehmbruch, Gerhard (1967): *Proporzdemokratie: Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und Österreich*, Mohr, Tübingen.
- Lijphart, Arend (1975): *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Second edition, Revised, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London (prvič izšlo 1968).
- Lijphart, Arend (1977): *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven and London.
- Lijphart, Arend (1981): *Intorduction: The Belgian Example of Cultural Coexistence in Comparative Perspective*, v: Lijphart (ed.): *Conflict and Coexistence in Belgium. The Dynamics of a Culturally Divided Society*, Institut of International Studies, University of California, Berkeley.
- Lijphart, Arend (1981a): *Consociational Theory. Problems and Prospects*, *Comparative Politics*, zv.13, št.1.
- Lijphart, Arend (1984): *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, Yale University Press, New Haven in London.
- Lipset, Seymour Martin (1960): *Political Man: The Social Bases of Politics*, Doubleday, Gardencity.
- Lipset, Seymour Martin in Stein Rokkan (ur.)(1967): *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Crosnational Perspectives*, Free Press, New York.
- Lorwin, Val (1971): *Segmented Pluralism*, *Comparative Politics*, zv. 3, št.2.
- Lustick, Ian (1979): *Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism versus Control*, *World Politics*, zv.31, št.3.
- Obler Jeffrey, Jurg Steiner, Guido Dierickx (1977): *Decision-Making in Smaller Democracies: The Consociational "Burden"*, Sage, Beverly Hills and London.

³⁸ Že od Aristotela sem je ena ključnih znakov demokracije ravno zakonitost in participacija večine (revnih) ljudi pri oblasti.

- Rabushka, Alvin and Shepsle, Kenneth A. (1972): *Politics in Plural Societies: Theory of Democratic Instability*, Charles E. Merrill Publishing Company, Columbus, Ohio.
- Rae, Douglas W.; Taylor, Michael (1970): *The Analysis of Political Cleavages*, Yale University Press, New Haven.
- Rokkan, Stein (1977): *Towards Generalized Concept of Verzuiling*, *Political Studies*, zv.25, št.4.
- Rose, Richard in Derek W. Urwin (1969): *Social Cohesion, Political Parties and Strains on Regimes*, *Comparative Political Studies*, zv.2.
- Van Scheldelen, M.C.P. (1984): *The views of Arend Lijphart and collected criticisms*, *Acta politica*, zv. 19, št.1.
- Scholten, Ilja (1987): *Preface*, v: Scholten (ur.) (1987): *Political Stability and Neo-Corporatism. Corporatist Integration and Societal Cleavages in Western Europe*, Sage, London, Beverly Hills, Newbury Park New Delhi.
- Scholten, Ilja (1980): *Does Consociativism Exist? A Critique of the Dutch Experience*, v: Rose (ur.): *Electoral Participation*, Sage, London/Beverly Hills.
- Steiner, Jurg (1974): *Amicable Agreement versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Stiefbold, Rodney. P (1974): *Segmented Pluralism and Consociational Democracy in Austria: Problems and Change*, v: Heisler, 1974.
- Urwin, Derek W. (1970): *Social Cleavages and Political Parties in Belgium: Problems of Institutionalization*, *Political Studies*, zv. 17, št.3.
- Zuckerman, Alan (1975): *Political Cleavage: a Conceptual and Theoretical Analysis*, *British Journal of Political Science*, zv.5, št.2.